

УДК 343.143
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.29>

С. Я. Тепак
*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-7672-7105*

ГАРАНТІЇ ДОСТОВІРНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Актуальність теми статті зумовлена тим, що розкриттю теоретико-правових аспектів визначення поняття та правової природи достовірності доказів і практичних основ її встановлення в ході кримінального провадження у доктрині кримінального процесу присвячена значна увага, проте, поняття гарантій достовірності доказів, як і їх класифікація, на сьогодні залишаються нерозкритими. Це зумовило постановку як мети статті розкриття поняття гарантій достовірності доказів у кримінальному провадженні та здійснення їх класифікації.

Вказано на некоректність виокремлення конституційних і кримінальних процесуальних гарантій, оскільки перші знаходять послідовне закріплення та деталізацію в нормах КПК України. Наголошено, що більш обґрунтованим є віднесення до числа гарантій достовірності доказів закріплених у кримінальному процесуальному законі відповідних способів забезпечення використання у доказуванні доказів, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування, а також визначення таких гарантій як процесуальних.

Задля розкриття сутності поняття гарантій достовірності доказів досліджено поняття кримінальних процесуальних гарантій. Встановлено, що гарантії достовірності доказів за своєю сутністю є нормативно закріпленіми способами забезпечення отримання доказів, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування. Констатовано, що за функціональним спрямуванням такі гарантії є кримінальними процесуальними гарантіями, направлені на дотримання належної правової процедури за рахунок використання в ній достовірних доказів, у зв'язку з чим вони складають невід'ємну частину кримінальних процесуальних гарантій правосуддя.

Звернено увагу на те, що гарантії достовірності доказів тісно взаємопов'язані та у своїй сукупності становлять систему як їх нерозривну цілісність. Здійснено класифікацію гарантій достовірності доказів на дві групи: 1) загальні гарантії достовірності доказів, що стосуються всіх доказів незалежно від їх виду; 2) гарантії достовірності окремих доказів залежно від видів їх процесуальних джерел: показань, речових доказів, документів і висновків експерта. Визначено види загальних гарантій достовірності доказів.

Ключові слова: докази, достовірність доказів, забезпечення достовірності доказів, процесуальні гарантії, гарантії достовірності доказів.

Тепак С. Я. GUARANTEES OF RELIABILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CONCEPT AND CLASSIFICATION

The relevance of the topic of the article is due to the fact that the doctrine of criminal procedure devotes considerable attention to the disclosure of the theoretical and legal aspects of the concept and legal nature of evidence reliability and the practical basis for its establishment in criminal proceedings, however, the concept of guarantees of evidence reliability, as well as their classification, remain undisclosed today. This has led to the aim of the article to disclose the concept of guarantees of evidence reliability in criminal proceedings and to classify them.

The author points out that it is incorrect to distinguish between constitutional and criminal procedural guarantees, since the former are consistently enshrined and detailed in the provisions of the CPC of Ukraine. The author emphasizes that it is more reasonable to include among the guarantees of the reliability of evidence enshrined in the criminal procedure law the appropriate ways to ensure the use of evidence in proving the evidence whose undoubted content is established by the subject of proof, and to define such guarantees as procedural guarantees.

In order to reveal the essence of the concept of guarantees of evidence reliability, the author examines the concept of criminal procedural guarantees. The author establishes that guarantees of evidence reliability are, by their very nature, statutory methods of ensuring the receipt of evidence, the undoubtedness of which is established by the subject of proof. It is stated that, by their functional nature, such guarantees are criminal procedural guarantees aimed at ensuring due process of law through the use of reliable evidence, and therefore they form an integral part of criminal procedural guarantees of justice.

The author emphasizes that the guarantees of evidence reliability are closely interrelated and in their totality constitute a system as their indissoluble integrity. The author classifies the guarantees of evidence reliability into two groups: 1) general guarantees of the reliability of evidence which apply to all evidence regardless of its type; 2) guarantees of the reliability of individual evidence depending on the types of their procedural sources: testimony, material evidence, documents and expert opinions. The author identifies the types of general guarantees of evidence reliability.

Key words: evidence, reliability of evidence, ensuring the reliability of evidence, procedural guarantees, guarantees of reliability of evidence.

Постановка проблеми. Достовірність доказів підлягає забезпеченню, в основному, в ході їх отримання, що значною мірою впливає на об'єктивність їх подальшої перевірки та оцінки. У зв'язку з цим законодавець закріплює переважно більшість гарантій, спрямованих на забез-

печення достовірності доказів, саме стосовно цього етапу доказування. Водночас, з урахуванням функціонального призначення забезпечення достовірності доказів, відповідні гарантії можуть підлягати дотриманню й у ході перевірки та оцінки доказів. Наприклад, це стосується правових гарантій законності процесуальної діяльності суб'єктів отримання доказів під час їх перевірки та оцінки тощо. Поряд із гарантіями достовірності доказів, які підлягають забезпеченню в ході їх отримання, перевірки та оцінки, залежно від виду доказів відповідні гарантії повинні забезпечуватися й під час іншої процесуальної діяльності, що безпосередньо впливає на об'єктивність їх подальшої перевірки та оцінки. Зокрема, гарантією достовірності речових доказів є їх зберігання, яке, на думку С.О. Ковальчука, не охоплюється кримінальним процесуальним доказуванням, але за своєю спрямованістю супроводжує його здійснення [1, с. 472].

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Теоретико-правові аспекти визначення поняття та правової природи достовірності доказів і практичні основи її встановлення в ході кримінального провадження були предметом наукових розвідок А.М. Безносюка, В.В. Вапнярчука, О.В. Капліної, С.О. Ковальчука, Г.Р. Крет, Л.М. Лобойка, Ю.І. Лозинської, М.А. Погорецького, Д.Б. Сергєєвої, В.М. Тертишника, Р.М. Шехавцова, О.Г. Шило та інших вітчизняних вчених. Незважаючи на ґрунтовність проведених ними досліджень, окремі питання стосовно достовірності доказів є дискусійними або недостатньо дослідженими, що, зокрема, стосується забезпечення достовірності доказів і гарантій, за допомогою яких воно здійснюється. Вчені неодноразово зверталися до дослідження механізму забезпечення достовірності доказів, зокрема показань учасників кримінального провадження, але поняття гарантій достовірності доказів, як і їх класифікація, на сьогодні залишаються нерозкритими.

Метою статті є розкриття поняття гарантій достовірності доказів у кримінальному провадженні та здійснення їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Достовірність доказів забезпечується за допомогою системи процесуальних гарантій, які у своїй сукупності забезпечують використання у доказуванні доказів, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування. Такі гарантії, з одного боку, зумовлюють отримання достовірних доказів, а з іншого, – забезпечують об'єктивність здійснення суб'єктами доказування їх перевірки та оцінки.

Звертаючись до дослідження системи гарантій достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого, А.М. Безносюк вказує, що для

забезпечення їх достовірності можливим є застосування лише правових (юридичних) гарантій, до яких належать конституційні та кримінальні процесуальні гарантії, а також розглядає процесуальні гарантії як систему передбачених процесуальним законом засобів забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства [2, с. 6]. Уточнюючи наведену позицію, потрібно вказати на некоректність виокремлення конституційних і кримінальних процесуальних гарантій, оскільки перші знаходять послідовне закріплення та деталізацію в нормах КПК України. Відповідно, більш обґрунтованим є віднесення до числа гарантій достовірності доказів закріплених у кримінальному процесуальному законі відповідних способів забезпечення використання у доказуванні доказів, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування, а також визначення таких гарантій як процесуальних.

Задля розкриття сутності поняття гарантій достовірності доказів доцільно, перш за все, звернутися до дослідження поняття кримінальних процесуальних гарантій. З огляду на значимість останніх у ході здійснення кримінального провадження, дослідженню їх сутності присвячена істотна увага вчених, у працях яких поняття кримінальних процесуальних гарантій не знайшло однозначного визначення. Так, М.М. Михеєнко розглядає їх як передбачені законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь [3, с. 32]. М.А. Погорецький під кримінальними процесуальними гарантіями розуміє визначені кримінальним процесуальним законом засоби і способи, спрямовані на реалізацію прав та обов'язків усіх суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації їх законних інтересів, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства [4, с. 16]. В.М. Трофименко визначає їх як систему способів і засобів, що забезпечують усім суб'єктам кримінального провадження рівні правові можливості для надбання, реального здійснення своїх прав і виконання завдань кримінального провадження [5, с. 13]. Т.Г. Фоміна та О.О. Юхно характеризують систему кримінальних процесуальних гарантій як сукупність встановлених законом засобів, що взаємодіють між собою в ході виконання завдань кримінального провадження та забезпечують правильне здійснення правосуддя й реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального процесу [6, с. 58]. В.М. Тертишник розглядає їх як закладену у процесуальній формі систему правових принципів, приписів, санкцій та інших засобів, що забезпечують встановлення об'єктивної істини і справедливості правосуддя, можливість усіма суб'єктами кримінального процесу реалізувати свої права, свободи та обов'яз-

ки, досягнення мети і виконання завдань кримінального судочинства [7, с. 35]. О.С. Старенький визначає кримінальні процесуальні гарантії як регламентовані кримінальним процесуальним законодавством умови, що спрямовані на реалізацію повноважень учасників кримінального провадження, слідчого судді та суду, забезпечення захисту й охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, слідчого судді та суду, а також вирішення завдань кримінального провадження [8, с. 66].

Аналіз наведених визначень дозволяє відзначити, що, по-перше, кримінальні процесуальні гарантії розглядаються як нормативно закріплені засоби і способи забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Відповідно, їх визначення як сукупності встановлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження та надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права [9, с. 21], підлягає уточненню, оскільки за такого підходу відбувається ототожнення гарантії із кримінальною процесуальною формою, хоча остання є лише однією з цих гарантії.

Поза закріпленням у нормах кримінального процесуального закону ті або інші засоби і способи не можуть визначатися як відповідні гарантії, оскільки не мають регулятивного впливу на конкретні кримінальні процесуальні відносини. У зв'язку з цим викликає заперечення позиція П.М. Кубрака, на думку якого процесуальні гарантії – це передбачена кримінальним процесуальним законом система засобів, умов та існуючий такий політико-правовий режим і соціально-економічні складові, які в сукупності забезпечують функціонування верховенства права, що сприяє досягненню мети і виконанню завдань кримінального провадження [10, с. 24].

По-друге, поняттям «кримінальні процесуальні гарантії» охоплюються дві їх групи, що характеризуються різним функціональним призначенням і диференціюються на підставі завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 КПК України. Кримінальні процесуальні гарантії, які складають одну групу, спрямовані на забезпечення прав особи і визначаються вченими як гарантії прав особи [6, с. 58] або її прав та інтересів [11, с. 51], а кримінальні процесуальні гарантії, що становлять другу групу, направлені на дотримання належної правової процедури і позначаються науковцями як гарантії правосуддя [6, с. 58] або ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес [11, с. 51]. Окремі вчені визначають кримінальні процесуальні гарантії, що входять до другої з наведених груп, як гарантії досягнення завдань кримінального провадження та розуміють під ними засоби забез-

печення здійснення правосуддя, що покликані служити правильному застосуванню закону, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (стаття 2 КПК України) [12, с. 203]. Водночас, за такого підходу не враховується спрямованість усіх кримінальних процесуальних гарантії на виконання завдань кримінального провадження в цілому, а за наведеним визначенням вказані кримінальні процесуальні гарантії є гарантіями правосуддя.

При цьому вчені відзначають, що хоча кримінальні процесуальні гарантії прав особи і правосуддя мають різне цільове призначення [6, с. 58], проте вони перебувають у тісному та нерозривному зв'язку, є взаємозалежними і взаємопов'язаними [13, с. 8], утворюють єдину, нерозривну цілісність [14, с. 280], у своїй сукупності слугують виконанню завдань кримінального провадження [6, с. 58] та становлять засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [11, с. 51].

Із урахуванням змісту достовірності доказів і наведених підходів до визначення поняття кримінальних процесуальних гарантії та їх класифікації, гарантії достовірності доказів за своєю сутністю є нормативно закріпленими способами забезпечення отримання доказів, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування. За функціональним спрямуванням такі гарантії є кримінальними процесуальними гарантіями, направлені на дотримання належної правової процедури за рахунок використання в ній достовірних доказів, у зв'язку з чим вони складають невід'ємну частину кримінальних процесуальних гарантії правосуддя.

Як і будь-які інші кримінальні процесуальні гарантії, гарантії достовірності доказів тісно взаємопов'язані та у своїй сукупності становлять систему як їх нерозривну цілісність. Гарантії достовірності доказів ґрунтуються як на правовій і гносеологічній природі доказування в цілому, так і на особливостях отримання певних видів доказів. Це створює передумови для здійснення класифікації вказаних кримінальних процесуальних гарантії, які входять до їх системи, на дві групи: 1) загальні гарантії достовірності доказів, що стосуються всіх доказів незалежно від їх виду; 2) гарантії достовірності окремих доказів залежно від їх видів: показань, речових доказів, документів і висновків експерта.

Із урахуванням висловлених у доктрині кримінального процесу підходів до визначення системи кримінальних процесуальних гарантії [3, с. 32; 15, с. 183; 16, с. 19; 17, с. 51-52], загальними гарантіями достовірності доказів є: 1) процесуальна форма отримання доказів; 2) загальні засади кримінального провадження, які реалізують-

ся в ході одержання доказів; 3) правові гарантії законності процесуальної діяльності суб'єктів отримання доказів та учасників кримінального провадження, залучених для виконання окремих допоміжних функцій під час їх отримання; 4) кримінальна відповідальність суб'єктів отримання доказів та інших учасників кримінального провадження за фальсифікацію доказів та інші діяння, які впливають на достовірність доказів. На відміну від загальних гарантій, гарантії достовірності окремих доказів підлягають виокремленню залежно від процесуального джерела, в якому вони містяться: показань, речових доказів, документів і висновків експерта.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що достовірність доказів забезпечується за допомогою низки кримінальних процесуальних гарантій – гарантій їх достовірності, що являють собою систему нормативно закріплених способів забезпечення отримання показань, документів, речових доказів і висновків експерта, безсумнівність змісту яких встановлена суб'єктом доказування. Система гарантій достовірності доказів є достатньо розгалуженою та складається з двох груп таких гарантій: 1) загальних гарантій достовірності доказів; 2) гарантій достовірності окремих доказів (показань, речових доказів, документів і висновків експерта).

Література

1. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.
2. Безносок А.М. Гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. К., 2012. 16 с.
3. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге видання, переоблене і доповнене. К: Либідь, 1999. 536 с.
4. Погорецький М.А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014.

№ 2. С. 1–23. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmaxph.pdf>.

5. Кримінальний процес: навчальний посібник / О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін. Харків: Право, 2021. 220 с.

6. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В.Г. Дрозд, А.В. Пономаренко, С.С. Абламський та ін. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 498 с.

7. Тертишник В.М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Дніпропетровськ, 2009. 473 с.

8. Старенький О.С. Щодо визначення поняття та видів кримінальних процесуальних гарантій захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 62–72.

9. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

10. Кубрак П.М. Сутність процесуальних гарантій у кримінальному провадженні України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 2. С. 1-30. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16kpmkpu.pdf>.

11. Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Дніпропетровськ, 2006. 437 с.

12. Коваль О.М. Процесуальні гарантії права особи виправданя у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 202–205.

13. Кучинська О.П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 1. С. 4–8.

14. Савченко В.А. Кримінально-процесуальні гарантії (за законодавством України). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2011. № 1. С. 278–288.

15. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

16. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навчальний посібник. К.: Істина, 2005. 456 с.

17. Никоненко М.Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. К., 2007. 255 с.